

Indijske ženske ali o ženskih problemih na nižjih ravneh¹

Indijska ustava je ženskam naklonjen dokument. Pravica do nediskriminatorne obravnave ne glede na spol je sestavina ustavne liste temeljnih pravic, podobno kot pravica do enake obravnave pred zakonom, kar bi moralo biti nezdružljivo s spolnimi hierarhijami. 21. člen ustave pravi, da nikomur ne more biti odvzeta pravica do »svobode in življenja« brez sodnega procesa; člen so v sodni praksi interpretirali tako, da izpodbija viktorijansko pravo – njegovi številni elementi so v indijski ustavi sicer še vedno prisotni – ki je govorilo o »prisilni vrnitvi v staro stanje zakonske zveze« v primeru, da je žena zapustila moža. Najbolj zanimivo pa je nemara to, da je v ustavi najti eksplicitno trditev, po kateri so sistemski programi »pozitivne akcije« (*affirmative action*) kompatibilni z načelom nediskriminacije, ker je njihov namen izboljšati položaj družbeno deprivilegiranih skupin. Zato so lahko načelo pozitivne akcije v primeru spola in kaste² zapisali v indijsko ustavo. Spomnimo, da je slovenski parlament šele pred kratkim z ustavnimi spremembami dopustil (in ne zagotovil!) možnost posebnih ukrepov za uravnoteženje politične participacije spolov. Indija ni nikoli razumela načela enakosti v strogo formalnem pomenu, ki je pogosto prevladoval v zahodnem razumevanju (in pravnih sistemih); v Indiji verjamejo, da ima enakost materialne in institucionalne predpostavke, zato se ji lahko približamo le z odpravo sistemskih hierarhij. Žal ima to, v primerjavi z zahodnim formalizmom naprednejše stališče malo praktičnih učinkov.

¹ Naslov je treba pojasniti. Indijske ženske, to se gotovo sliši kar se da pretenci-ozno; o njih (in ali se v taki sintagmi sploh lahko kdo prepozna) v kratkem preglednem besedilu, ki skuša z nekaj podatki in zgodbami predstaviti oris njihovega družbenega položaja predvsem na »nižjih ravneh«, najbrž ni mogoče povedati veliko. Lahko se le strinjamo z Indiro Karamcheti, ki pravi: »Ne jaz ne kdor koli drug ne more pokazati akademskemu ali kakemu drugemu bralstvu reprezentativne, avtentične podobe ženske iz tretjega sveta. Celó v Indiji ne obstaja indijska ženska, so samo indijske ženske. In posameznice so veliko bolj zanimive od katere koli zgodbe o domnevni avtentičnosti« (v: Nussbaum, 1999: 26). Morda še pojasnilo o »nižjih ravneh«: drugi del naslova sem si izposodila pri Maniku Bandyopadhyayu, bengalskemu pisatelju, ki je v eni svojih kratkih zgodb z naslovom *Ženski problem na nizki ravni* (v: Bardhan, 1990) pisal o življenju najrevnejših razredov.

V besedilu se usmerjam predvsem na »problematične« vidike v življenju indijskih žensk (npr. ženski infanticid, otroške poroke, sistem dot, nasilje in sati...), čeprav tako tvegam, da bo podoba močno ukrivljena, Indijke pa stigmatizirane pretežno kot žrtve surovega patriarhalnega reda. Ta vsekakor kontekstualizira življenja velike večine žensk (kakopak ne le v Indiji), a so tiste iz nižjih družbenih razredov veliko bolj »tepen« kot premožnejše ženske, ki imajo vendarle precej več možnosti za izhode in pobege. Ne pa

tudi za upor; tu so možnosti bolj enako razporejene po ekonomsko statusni/kastni hierarhiji. Manik Bandyopadhyay v svoji zgodbi pravi: »Dekle iz sluma ali delavska hčerka mentalno ne more biti odvisna od svojega očeta ali brata, tako kot so odvisne hčerke iz gospodskih družin, ki še po tem, ko odrastejo, mislijo, da družinske nezgode povzročajo individualno nesrečo. Revno dekle je vajeno, da si sama pomaga in se zanaša na lastno pamet« (navedeno delo: 155). O »najnižjih ravneh« ženskih problemov v Indiji, o ženskah iz domorodnih ljudstev, ki jim nekateri sodobni indijski antropologi še danes rečejo »primitivna plemena«, v tem besedilu ne bomo pisali. (glej npr. Subramanyam Naidu: *Women and Child Health Among the Primitive Tribes of Tamilnadu*, Pondicherry Central University, 2002).

² 17. člen indijske ustave odpravlja nedotakljivost: »praksa nedotakljivosti v kakršni koli obliki je prepovedana«. Indijska ustava je dosegljiva na: <http://indiacode.nic.in/coiweb/welcome.html>. (6. avgusta 2008).

³ M. Nussbaum: *The Modesty of Mrs. Bajaj: India's Problematic Route to Sexual Harassment Law*, v: *Sexual Harassment*, Catharine MacKinnon in Reva Siegel (ur.), (Yale University Press, 1999).

⁴ Parsijci ali zoroastrijci (tudi zaratustrijci) so majhna religijska skupnost (0,02 odstotka populacije), ki je v Indijo prišla v 7. in 8. stoletju iz Perzije (Iranu), od koder so jih pregnali muslimani. V Indiji živijo razmeroma strijeno na območju Gujarata, predvsem v Mumbaju. Religijo je v 6. stoletju pred našim štetjem oblikoval mislec Zaratustra. O sodobnem življenju parsijcev v Indiji izvrstno piše romanopisec Rohinton Mistry.

Sikhi, precej številčnejša skupnost, so v pravnem smislu opredeljeni kot hindujci, čemur se številni upirajo, pripadniki drugih religij, denimo Judi, ki v Indiji nimajo svojega religijskega pravnega sistema, uporabljajo sekularni pravni sistem. Več o tem v: Indira Jaising (ur.): *Justice for Women: Personal Laws, Women's Rights and Law Reform*, Mapusa, Goa, The Other India Press, 1996.

⁵ Mary Roy je mama znane pisateljice in aktivistke Arundhati Roy.

Indija ima enoten kazenski zakonik, ki je večinoma ostanek starega viktorijanskega kazenskega zakonika iz kolonialnega časa. V zadnjih desetletjih so se indijske feministke kdaj celo sklicevale na stare viktorijanske relikte, da bi dosegle izboljšanje položaja žensk, kot v primeru (problematične) pravne zmage, ko so se sklicevale na viktorijansko vrednoto »ženske skromnosti«. ³ A viktorijansko razumevanje žensk kot bodisi »skromnih« bodisi »pokvarjenih« najbrž res ne more biti primerna podlaga za politični boj. Indijske feministke so dosegle nekaj pomembnih sprememb na področju kazenske obravnave posilstev, kjer, denimo, »privolitev zaradi grožnje z nasiljem« ne šteje več kot privolitev. Dosegle so tudi, da je v primeru posilstva v času, ko je ženska v policijskem varstvu, breme dokazovanja nedolžnosti na strani obdolženega.

Pravni položaj ljudi, še posebno žensk, pa v Indiji opredeljuje dejstvo, da ne obstaja skupno civilno pravo, niti znotraj posameznih indijskih držav. Znotraj civilnega prava je skupno samo trgovinsko pravo, kar so vzpostavili Britanci in se je obdržalo na nacionalni ravni, vse druge vrste civilnega prava pa so v domeni religioznih pravnih sistemov, hindujskega, muslimanskega, krščanskega in parsijskega. ⁴ Obstajajo sicer nekateri individualni sekularni zakoni, ki se nanašajo na premoženjske zadeve, zakonsko zvezo in razvezo, vendar ne tvorijo sistema in jih posamezniki le težko uporabijo po tem, ko so bili klasificirani kot pripadniki te ali one veroizpovedi. Včasih se posamezni primeri predajo iz religijskih pravnih sistemov v sekularnega, a ostajajo razmejitve med sistemoma zelo nejasne, zaradi česar prihaja do številnih težav. Predstavili bomo tri primere takih »težav«, ki kažejo na problematične kolizije zahtev po »svobodnem prakticanju verskih norm« na eni strani in ustavno pravico do nediskriminatorne obravnave žensk na drugi. V prvem primeru je zmagala Mary Roy in z njo še številne druge ženske, čeprav je bilo najbrž odločilno, da je bila »nasprotna stran« v Indiji razmeroma maloštevilna in politično manj pomembna religija; v drugem primeru so prišle ženske do nekaterih pomembnih pravnih izboljšav, ki pa se dejansko le stežka izvajajo, v tretjem so doživele pomemben in boleč poraz.

Mary Roy proti državi Kerala

Leta 1983 je Mary Roy ⁵, sirijska kristijanka iz premožne družine, vložila tožbo, s katero je izpodbijala določila Travancore Christian Act, po katerem hčerka deduje četrtno premoženja, ki pripade sinu, v nobenem primeru pa dediščina hčerke ne sme presegati določene vsote (tedaj 5000 rupij). Indijsko vrhovno sodišče je odločilo v njen prid in se sklicevalo na določila indijskega zakona o dedovanju iz leta 1925, po katerem otroci dedujejo

enake deleže ne glede na spol. Vrhovno sodišče je spremembo razglasilo kot retroaktivno veljavno (od leta 1951 naprej), s čimer je problematiziralo lastnino številnih krščanskih moških. Sodba je doživela zelo burne odzive: krščanski poslanec iz Kerale je v indijskem parlamentu skušal preprečiti retroaktivnost, krščanske cerkve iz Kerale so glasno protestirale proti domnevnemu kratenju ustavne pravice do svobode veroizpovedi in nespoštovanju verske zakonodaje. Cerkveni predstavniki so zagotavljali, da bo odločitev porušila harmonijo krščanskih družin. Sestala se je sinoda krščanskih cerkva (rimskokatoliške, krščanske cerkve južne Indije, krščanske cerkve Kananya ...) in aktivno spodbujala proteste proti odločitvi sodišča. Najbrž je bil eden od razlogov za veliko uporniško vnemo tudi v tem, da je do tedaj delež hčerinega nasledstva tradicionalno avtomatično pripadel cerkvi.⁶

Palača na gnojišču?

Leta 1947, v času razglasitve neodvisnosti Indije, je hindujski pravni odbor pripravil seznam priporočil za spremembo hindujskega civilnega prava in ga predložil zveznemu parlamentu. Predlog sprememb je vseboval pravico žensk do razveze, prepoved poligamije in otroških porok ter nekaj ukrepov za izenačenje lastninskih pravic žensk. Spremembe je podprl Nehrujev minister za pravosodje Ambedkar⁷. Reakcije hindujskih parlamentarcev so bile silovite; spremembe naj bi rušile ustavno pravico do svobode veroizpovedi, enake lastninske pravice žensk naj bi bile posledica islamskih vplivov (od leta 1937, ko so v Indiji šeriatsko pravo zamenjali z običajnim pravom, so imele muslimanke skoraj enake pravice do dedovanja), prepoved poligamije bi zadevala le hindujce, ne pa tudi muslimanov, zato bi bili hindujci oškodovani ... Poleti 1951, ko je indijska ustava stopila v veljavo, so odločali tudi o spremembah hindujskega civilnega prava; odpor je bil še močnejši, minister Ambedkar je moral odstopiti, Nehru je odrekel podporo spremembam. Ambedkar je v odstopni izjavi rekel: »Če bomo sprejemali zakonodajo, ne da bi se dotaknili razrednih in spolnih razlik, je to tako, kot če bi hoteli zgraditi palačo na kupu gnoja.«

Po več kot petdesetih letih so spremembe, ki so jih sicer med letoma 1954 in 1956 večino sprejeli, še predmet razprav: otroške poroke so prepovedane, a se prepoved ne spoštuje, enako velja za poligamijo in lastninske pravice žensk. Tako je dejansko zmagala hindujska pravna tradicija, ki jo še krepi vzpon hindujskega fundamentalizma v zadnjih dveh ali treh desetletjih (Hasan, 1994: 38–58; Nussbaum, 2000: 170–174).

Gospa Shah Bano in njena pravica

Po štirinajstiridesetih letih zakona je leta 1987 gospo Shah Bano iz države Madhja Pradeš soprog, ugleden in premožen odvetnik, odslovil, ker se nista strinjala o razdelitvi dediščine, ki naj bi jo po njegovi smrti dobili njuni otroci in otroci njegove druge žene. Kot zahtevajo islamska pravila, ji je ob ločitvi vrnil mehr (poročno doto), nepomembno vsoto, s katero ne bi mogla preživeti niti mesec dni. Gospa Bano je vložila tožbo, s katero je zahtevala preživnino, in se pri tem sklicevala na vseindijski kazenski zakonik (člen 125), ki »moškemu

⁶ Bina Agarwal: *A Field of One's Own: Gender and Land Rights in South Asia*, Cambridge University Press, 1994, Martha Nussbaum: *Women and Human Development*, Cambridge University Press, 2000, str. 169.

⁷ Dr. Bhimrao Raniji Ambedkar (1891–1956), rojen v revni družini, je bil med prvimi iz kaste nedotakljivih, ki je dosegel univerzitetno izobrazbo. Po zaključeni pravni fakulteti v Mumbaju je opravil doktorat iz prava na univerzi Columbia v ZDA in nato še doktorata iz ekonomije in političnih ved na London School of Economics. Leta 1923 se je vrnil v Indijo in organiziral ter vodil gibanje za odpravo kastnega sistema. Pred indijsko neodvisnostjo je bil član podkraljevega izvršnega sveta, v katerem je bistveno prispeval k izboljšanju pravnega položaja indijskega delavstva. Napisal je osnutek indijske ustave. V Indiji velja (poleg Gandija) za najodličnejšega borca za človekove pravice, vendar njegova politično-pravna zapuščina v vrhovih indijske politike še danes sproža nelagodja; Ambedkar je sicer dobil najvišje indijsko priznanje Bharat Ratna, a šele leta 1990, 24 let po smrti. http://www.angelfire.com/ak/ambedkar/BR_bio.html (22. 8. 2008).

⁸ Poročilo o človekovem razvoju 2007/2008 je dostopno na: http://hdr-stats.undp.org/countries/data_sheets/cty_ds_IND.html (12. 8. 2008).

⁹ Podatki o razmerju med ženskami in moškimi v Indiji so dostopni na: <http://www.mapsofindia.com/india-demo-graphics.html> in na: <http://www.censusindia.gov.in> (12. avgusta 2008).

z dostojnim premoženjem« prepoveduje, da bi katerega koli od ožjih sorodnikov, vključno z nekdanjo ženo, »prepustil bedi in brezdomstvu«. Amandma h kazenskemu zakoniku iz leta 1973 je z vključitvijo »nekdanje žene« med ožje sorodnike meril prav na pomanjkljivost oskrbe ločenih muslimank iz islamskega civilnega (osebnega) prava in precej žensk je tožbe na tej osnovi tudi že dobilo. Gospa Shah Bano pa je imela smolo, da je v njenem primeru sodnik vrhovnega sodišča v obrazložitvi sodbe zapisal,

da je islamsko pravo nepravilno do žensk in da je skrajni čas za uvedbo enotnega vseindijskega civilnega prava, kar priporoča tudi indijska ustava. Zapisal je: »Muslimanski soprogi nedvomno uživajo privilegij, da lahko odslovijo svoje soproge zaradi dobrih, slabih ali nepomembnih razlogov. Pravzaprav tudi brez razlogov« (Veena Das, 1992: 132). Hindujski sodnik je v utemeljitvi interpretiral tudi različne islamske svete tekste in sklenil, da v njih ne najde nič takega, kar bi preprečevalo po ločitvi bolj skrbeti za nekdanje soproge.

Protesti so bili orkanski. Številnim muslimanskim zagovornicam in zagovornikom sodbe je sodnik otežil življenje, ker si je kot hindujec drznil interpretirati Koran. Izbruhnili so nasilni nemiri in vlada Radživa Gandija je po hitrem postopku sprejela zakon, po katerem o preživnini ločenih muslimank (in samo muslimank) ni mogoče več odločati na podlagi kazenskega zakonika. Ženske skupine so na vrhovno sodišče vložile pritožbo, ker je bil novi zakon po njihovem mnenju protistaven, saj je diskriminiral glede na vero in spol. Vrhovno sodišče je pritožbo zavnilo. Zadovoljni niso bili niti hindujci, ker je novi zakon privilegiral samo muslimanske moške (Bumiller, 1992 in Sen, v Basu in Subrahmanyam, 1996).

Indija je še zmeraj zelo revna država, po podatkih zadnjega Poročila o človekovem razvoju iz leta 2007/2008 je na 128. mestu med 177 državami, zajetimi v poročilu.⁸ Indeks človekovega razvoja ima tri bistvene komponente: dolgoživost (meri se s pričakovanim trajanjem življenja ob rojstvu), znanje (delež pismenosti odraslih in povprečno trajanje šolanja) ter dohodek (merjen z Atkinsonsovim »koristnim dohodkom«). Povprečno pričakovano trajanje življenja je v Indiji 63,7 leta (povprečno pričakovano trajanje življenja v panevropskem svetu je več kot 80 let), otroška umrljivost je visoka, od 1000 živorojenih otrok jih 74 umre pod petim letom starosti (v 60. letih jih je bilo 165). Razmerje med ženskami in moškimi ni v Indiji še nikoli doseglo paritete (razen v Kerali, kjer je po podatkih iz leta 2007 101,5 ženske na 100 moških); v letu 1901 je bilo 97 žensk na 100 moških, leta 1971 93, v letu 1991 še rahlo manj (92,7). Po zadnjem popisu iz leta 2001 je 93,3 ženske na 100 moških. V Biharju je razmerje 90 : 100, v nekaterih ruralnih predelih te države pa le 75 : 100. Najbolj neuravnoteženo razmerje med spoloma je po popisu iz leta 2001 v okrožju Daman, kjer na 100 moških živi le 59,1 ženske.⁹ Strokovnjaki se strinjajo, da so glavni razlogi, zaradi katerih je v Indiji manj žensk kot moških, trije: slabša prehranjenost žensk (v letu 2005 je bilo 20 odstotkov celotne populacije podhranjene), njihova slabša zdravstvena oskrba in infanticidne prakse.

Vrtnice in oleandrov sok

V regiji Usilampatti države Tamil Nadu je v letu 1993 v približno 300 revnih družinah umrlo 196 novorojenk. Še nikoli toliko.

Lakšmijin prvi otrok je bila hčerka, druga tudi, zato jo je tri dni po rojstvu ubila. Pravi, da ji samo ni dajala jesti, a deklica je jokala tri dni, utihnila je zaradi izčrpanosti le za kratek

čas in spet jokala. Ko Lakšmi joka ni več mogla prenašati, je iztisnila nekaj oleandrovega soka, ga zmešala z ricinusom, zatisnila nosek in vlila tekočino. Deklica je kmalu umrla. Sosede so jo pomagale zakopati tik ob Lakšmijini koči; same bi v enakih okoliščinah najbrž naredile enako, morda bi uporabile pesticide, pomešane z mlekom, morda riževo zrnje, nekatere uporabijo cvetne liste vrtnic ali kar staro cunjo. Kdor ima vsaj malo denarja, kupi uspavala in jih primeša mleku, tako je lažje. V Indiji se infanticid lahko kaznuje s smrtjo, tako pravi kazenski zakonik, raziskave pa, da je vsako umorjenih okoli 16 milijonov otrok ženskega spola. »Deklica je zmeraj velika obveznost. Eno že imam, kako bi lahko vzgojila še drugo? Nisem hotela, da bi trpela kot jaz,« je Lakšmi odgovorila novinarki osem let po tistem.¹⁰

Študija Community Service Guild iz Madrasa je ugotovila, da se ženski infanticid (gendercid) v državi Tamil Nadu ne zmanjšuje, prej narobe: raziskava je zajela 1250 družin; od tega je 740 družin imelo samo eno deklico, v 249 družinah so povedali, da so se neželene deklice po rojstvu znebili (Karlekar, 1995).

Ubijanje novorojenk je problem »na nižjih ravneh«, srednji in višji sloji si pomagajo drugače, običajno s spolno selektivnimi abortusi po opravljenem ultrazvoku ali amniocentezi. V Indiji so amniocentezo uvedli leta 1974 za zgodnje ugotavljanje morebitnih nepravilnosti ploda, a so jo hitro pograbili zdravniški zaslužkarji, ko so ugotovili, da bi se dalo zgodnje odkrivanje spola zelo dobro unovčiti. Zato ne preseneča oglas na velikanskem panoju, ki je pred nekaj leti v Mumbaju ženskam sporočal, »da je bolje danes opraviti amniocentezo za 500 rupij, kot jih kasneje plačati 50.000 za doto« (Kishwar, 1999: 85). Po podatkih Združenih narodov (Population Fund) v Indiji opravijo približno dva milijona zgodnjih abortusov na leto, od tega je 99,99 odstotka zarodkov ženskega spola. OZN prav tako ugotavlja, da ubijanje novorojenk narašča in da je stopnja otroške smrtnosti pri hčerkah za 40 odstotkov višja kot pri sinovih (Gendercide Watch, 1999/2000).

Sinovi pomenijo glavni vir ekonomske in socialne varnosti v starosti staršev; po poroki ostanejo v izvorni družini, ta s poroko pridobi večjo ali manjšo doto, ki jo prinese snaha, sinovi ohranjajo družinsko ime in pogosto nadaljujejo družinske posle. V hinduizmu so moški potomci obredno pomembni, ker je (prvorojeni) sin odgovoren za (očetov) obredni sežig.

Nekatere indijske države skušajo omejiti ubijanje novorojenk in spolno selektivne abortuse ter hkrati znižati nataliteto s finančnimi ukrepi; v državi Tamil Nadu tako parom, ki imajo eno ali dve hčerki, pa nobenega sina, ponujajo sterilizacijo, v zameno pa bi za vsako hčerko dobili denar v vrednosti 160 dolarjev, ki bi se postopno izplačeval v času dekličinega šolanja. Ko bi bila stara 20 let, bi dobila tudi zlat poročni prstan in 650 dolarjev kot poročno doto ali kot naložbo v univerzitetno šolanje. V prvem letu (1994) se je na ponudbo države odzvalo 4000 parov, kar je precej manj, kot so pričakovali (Dahlburg, 1994).

Detomori novorojenk so tesno povezani z institucijo dote, ki je zakonsko sicer prepovedana že od leta 1961, a je še zmeraj in čedalje bolj prevladujoča praksa, predvsem pri hindujcih; nevestina družina mora ob poroki ženinovim staršem plačati razmeroma zelo visoke vsote, za katere je treba varčevati – in se zadolžiti, če je to mogoče – dolga leta. Seveda je količina denarja odvisna od kaste in ekonomske moči nevestine družine, na splošno pa velja, da znaša petkratnik letnega prihodka družine (ali, denimo, desetkratnik letne plače bančnega uradnika). Pogosto se dogaja, da ženinova družina ni zadovoljna z višino izplačane dote, zato maltretirajo snaho do te mere, da jo prisilijo v samomor ali jo sami polijejo s kerozinom in zažgejo, kar

¹¹ Indija ima najhitreje rastoči srednji sloj na svetu. Več o tem v knjigi Leele Fernandes: *India's New Middle Class*, University of Minnesota Press, 2006.

¹² O posebnostih družbenega razvoja v Kerali je mogoče brati v: V. K. Ramachandran: *Kerala's Development Achievements*, v: J. Dreze in A. Sen: *Indian Development: Selected Regional Perspectives*, Oxford University Press, 1996, pa tudi A. Sen: *Ekonomija blaginje*, *Cf. Ljubljana, 2002. Informacije na spletu zatrjujejo, da je osnovno in nižje srednje izobraževanje v Kerali še brezplačno, težave pa so, ker je bilo ukinjeno brezplačno izobraževanje v šolah z angleškim učnim jezikom, zaradi česar si revnejši starši ne morejo več privoščiti bolj kakovostnega izobraževanja svojih otrok, <http://www.gla.ac.uk/kerala/formaled.html> (14. avgusta 2008).

se običajno prikaže kot »nesreča v kuhinji«. Nenavadno veliko število »kuhinjskih smrti« nima sodnega epiloga. Kritiki in kritičarke sistema dot opozarjajo, da se je situacija v zvezi z dotami v zadnjih petnajstih letih močno poslabšala in resno ogroža mnoge revne hindujske družine (Kishwar, 1999; Fernandes, 2006).

V času, ko se je indijsko gospodarstvo odprlo tujim vlaganjem in je na globalnem trgu Indija zasijala z eno najvišjih letnih stopenj gospodarske rasti na svetu, se prepad med revnimi in bogatimi – tudi zaradi dot – skokovito povečuje. V resnici dote ne ogrožajo samo najbogatejših – tam so to običajne transakcije med družinskimi gospodarskimi in finančnimi imperiji, običajno gre za združitev in povečanje moči, pri srednjih slojih¹¹ pa so lahko že problematične. Enako kot pri revežih so stroški za doto in poročno gostijo sredneslojske družine primerljivi z nekajkratnikom letnega prihodka, zato si mora, če ima več kot le eno za možitev primerno hčer, denar navadno sposojati za visoke obresti. V času gospodarskega razcveta, ugotavljajo stro-

kovnjakinje in strokovnjaki, so se infanticid in »kerozinske smrti« dramatično povečali, četudi bi – hipotetično – upoštevali, da so številke večje zaradi večjega števila prijav in večje pozornosti predvsem ženskih nevladnih organizacij in združenj. V desetletju od sredine 80. let do sredine 90. let se je po podatkih indijske vlade število smrti žensk zaradi dot povečalo za 15-krat (od 400 na 6000 na leto), po ocenah nevladnih organizacij pa je realna številka med 25000 in 30000 smrti na leto (Gendercide Watch, 1999/2000).

Ženske so pomembno manj izobražene: po popisu iz leta 1991 je bilo pismenih 39 odstotkov odraslih žensk in 64 odstotkov odraslih moških (v istem času je bilo, denimo, na Kitajskem 68 odstotkov pismenih žensk in 87 odstotkov pismenih moških), v letu 2005 je bilo pismenih 47,8 odstotka žensk in 73,4 odstotka moških. Podatki so na prvi pogled presenetljivi, če vemo, da je v Indiji osnovnošolsko izobraževanje obvezno in je zanj odgovorna država, ki v izobraževanje vlaga 3,8 odstotka bruto nacionalnega proizvoda na leto; v primerjavi s Kitajsko, ki je, podobno kot Indija, v zgodnjih 50. letih prejšnjega stoletja uvedla vsedržavne projekte šolanja in opismenjevanja, se je Indija izkazala krepko slabše. A v Indiji je navajanje povprečnih števil na nacionalni

ravni lahko hudo problematično: v Kerali je pismenost 90-odstotna in tako rekoč polna v mlajših kohortah, kar je učinek več kot sto let trajajočega sodelovanja države in »civilne družbe«, pa tudi izobraževalne tradicije, ki sega v 18. stoletje in so vanjo, vsaj delno, prispevali tudi jezuitski misijonarji ter kraljevi rodbini Travankor in Kočin, ki sta močno podpirali izobraževanje.¹² Čeprav sodi Kerala med revnejše indijske države, se v marsičem močno razlikuje od »indijskih nacionalnih povprečij« (bolje, jih pozitivno presega z najbolj razvitim šolskim in zdravstvenim sistemom, najdaljšo pričakovano

življenjsko dobo, razmeroma nizko otroško umrljivostjo in visoko zaposlenostjo žensk), kar je gotovo tudi rezultat dolgotrajne, socialno bolj občutljive in odzivne »komunistične vlade« v tej indijski državi. Čeprav je osnovno šolanje obvezno v vseh državah, ga v nekaterih regijah skorajda ni, ker ni šol, ker sta električna in vodna oskrba nezanesljivi, zdravstveno varstvo močno pomanjkljivo, ker ni potrebnih prometnih povezav in nazadnje, ker so učitelji in učiteljice sami ponekod povsem nezanesljivi: plačo (čeprav mizerno) sicer dobivajo, a se tam, kjer bi naj poučevali, po več mesecev ali sploh nikoli ne prikažejo. V nekaterih ruralnih predelih Indije je ženska pismenost komaj pet odstotna. Med pismenimi ženskami v starosti od 15 let naprej jih ima v Indiji 28 odstotkov manj kot osnovnošolsko izobrazbo, 31 odstotkov osnovnošolsko, 21 odstotkov nižjo srednjo šolo, 11 odstotkov višjo srednjo šolo (10 let šolanja), 9 odstotkov jih je doseglo višjo in univerzitetno izobrazbo. V povprečju ima ženska v Indiji 1,2 leta šolske izobrazbe, moški 3,5 leta. Nekaj več kot 50 odstotkov deklic se neha šolati z vstopom v puberteto.¹³

Doslej se indijska zvezna vlada na področju osnovnega izobraževanja žensk ni posebno trudila ali vsaj ni bila učinkovita, čeprav je v povezavi z lokalnimi nevladnimi organizacijami vpeljala tečaje opismenjevanja za odrasle ženske in izobraževanje ob delu za dekleta. Ob koncu 90. let prejšnjega stoletja je indijski parlament sprejel ustavni amandma št. 83, ki pravico do izobraževanja uvršča med temeljne državljanske pravice, kar bo morda prizadevanja za boljšo izobraženost žensk pognalo za korak naprej.

Večina dela, ki ga ženske v Indiji opravijo, kot so nabiranje goriva, krme, nošenje vode, pridelovanje zelenjave, reja drobnice in perjadi, se uradno ne registrira v popisih prebivalstva. Enako velja za večino ženskega dela v kmetijstvu; po popisu iz leta 1991 je bilo med aktivno delovno silo 22,5 odstotka žensk, med temi jih je 78 odstotkov delalo v kmetijstvu, kar pomeni tretjino vseh zaposlenih v kmetijstvu, v povprečju so ženske za svoje delo plačane 30 odstotkov manj kot moški. Sredi 90. let, ko se je zgodil »indijski gospodarski čudež« in je industrijska proizvodnja strmo zrasla, se struktura zaposlenosti ni spremenila; formalno registrirana zaposlenost žensk je celo upadla za nekaj odstotkov. Razlog je precej očiten: globalizirana »nova ekonomija« je v Indiji naletela na optimalne okoliščine: sredi 80. let je indijska vlada močno liberalizirala svoje gospodarstvo in deregulirala trg dela; povečal se je obseg dela (ne pa tudi zaposlitev) v neformalnem sektorju, kjer cveti »outsourcing«. Prekarnost dela je tu tako rekoč brezmejna, neformalne delavke in delavci (po ocenah nevladnikov okoli 30 milijonov žensk in otrok v Indiji dela na domu za industrijsko proizvodnjo) nimajo nobene zaščite, nimajo pravice do minimalne plače, niti do kakršnih koli nadomestil (bolniških, porodniških).¹⁴

Otroško delo je ena hujših ovir osnovnemu izobraževanju; nizka cena indijske delovne sile, zaradi česar je Indija na mednarodnem gospodarskem prizorišču tako »uspešna«, je v precejšnji meri zasluha revnih indijskih otrok s podeželja in iz vele mestnih slumov. Otroci začnejo delati pogosto že v starosti petih ali šestih let, ko skrbijo za domače živali in za mlajše brate in sestre, pri dvanajstih letih pa je večina otrok iz nižjih družbenih razredov tako ali drugače »zaposlena«. Otroško delo seveda zadeva oba spola, a je položaj deklic videti še težji, ker poleg

¹³ Sujata Madhok: News and analysis on social justice and development issues in India, Infochange Women, dostopno na: <http://infochangeindia.org/www.sewa.org>, <http://wcd.nic.in/CEDAW4.html> (8. avgusta 2008).

¹⁴ Najhujše pa so delovne razmere v prostocarinskih in izvoznih conah, ki so v Indiji, pa tudi drugje v svetovni periferiji, naravnost eksplodirale v zadnjih 30. letih. V njih večinoma delajo mlajše ženske (80 odstotkov vseh), delovni pogoji so neznosni: delajo od 12 do 14 ur na dan v vročini in hrupu, pogosto s kemikalijami, običajno brez zdravstvenega varstva za 30 centov na uro (v letu 2004). Večina mladih delavk tu tudi živi in plačuje visoke stroške nastanitve in prehrane. Glej: Marianne Marchand in Anne Sisson Runyan (ur.): Gender and Global Restructuring, Routledge, 2000 in Max Kirsch (ur.): Inclusion and Exclusion in the Global Era, Routledge, 2006.

¹⁵ V Indiji je zakonsko določena minimalna starost ob poroki 18 let za neveste in 21 za ženine (Kishwar, 1999).

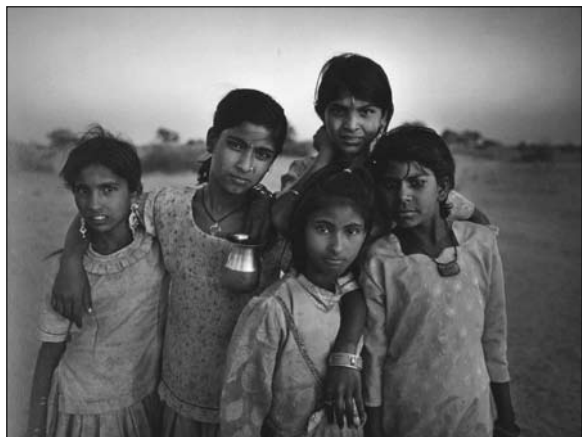
¹⁶ Največ otroških porok je v nekaterih predelih Radžastana, v Madhja Pradeš in v Uttar Pradeš, <http://www.asiantribune.com/index.php?q=node/1763> (21.8. 2008).

neformalne zaposlitve zunaj doma opravljajo še večino gospodinskih opravil, ali pa jih opravljajo v celoti, če njihove matere delajo zunaj doma. Na splošno velja, da med otroki, ki naj se šolajo, revni starši izberejo (najstarejšega) sina, kar je v njihovem položaju popolnoma racionalna odločitev. Izobraževalne naložbe v deklice so pri revežih dvakrat nesmiselne: ker šolanje deklico odteguje od dela in ker morebitna izobrazba izvorni

družini ne bo prinesla nikakršnih povračil. Pritiski na omejitev ali prepoved otroškega dela so seveda številni, večinoma prihajajo od mednarodnih institucij (denimo od Svetovne banke) in človekoljubnih nevladnih organizacij, a v indijski vladi vedo, da je otroško delo za večino revnih družin bistveno za preživetje, zato, razen občasne retorike, v regulacijo otroškega dela zares ne posegajo. Niti lokalne nevladne organizacije o prepovedi otroškega dela nimajo nedvoumnih stališč; če bi ga zgolj prepovedali, in hkrati ne zagotovili drugih virov preživetja, bi številne ljudi pahnili v še hujše stiske. Zato se raje usmerjajo v organiziranje večernega izobraževanja za otroške delavke in delavce, pa v to, da jim pomagajo do drobne lastnine in prihrankov ter jih informirajo o možnostih za spremembe v življenjskem poteku (npr., kako je dobro reagirati ob zlorabah, kako se upreti otroškim porokam, kako se ženske v nekaterih regijah borijo proti sistemu dot). In vendar so spremembe, čeprav »majhne«, mogoče: v Kerali in v Tamil Nadu so pomembno znižali delež otroškega dela in povišali vključenost otrok v izobraževanje z razmeroma enostavnim ukrepom: vsi otroci, ki pridejo v šolo, dobijo brezplačno kosilo. Veliko družin je brž izračunalo, da se jim bolj izplača, če so pri hiši usta manj v primerjavi s tem, kar bi dobili od njenega ali njegovega dela.

Odnos do otroškega dela najbrž dobro ponazarja tudi to, kako zapletena je situacija žensk v Indiji. Njihovi življenjski poteki, posebno pa »kritične točke« v teh potekih, so tako rekoč v celoti vezani na družino, na socialni pomen družine v indijski družbi. V zahodnih (feminističnih) očeh je indijska družina trdno vpeta v religijski patriarhalni habitus, nedvomno najpomembnejše polje opresije: spolno selektivni abortusi, umori deklic ob rojstvu ali kmalu po njem, otroške poroke, sistem dot, stigmatizacija vdov, sati ... vse ima opraviti z družino, ki bi se je bilo treba take, kot je, rešiti, če se naj za ženske sploh kaj spremeni. Prav, a ker ni ustreznih alternativnih varovalnih mrež socialne države, pomeni »rešiti se družine« za žensko tako rekoč socialno smrt.

Indijska zakonodaja ne dovoljuje otroških porok,¹⁵ a so vseeno precej pogoste, posebno tam, kjer imajo dolgo tradicijo.¹⁶ Če se družini ženina in neveste zaradi česar koli že ne spreta in pritožita pri oblasteh, lokalne ali državne oblasti praviloma ne posegajo v dogovorjene poroke med otroki, tudi če je starost mladoporočencev še tako nizka (npr. manj kot 10 ali celo manj kot pet let). Nevesta je praviloma vselej nekaj let mlajša od ženina in dokler ne doseže pubertete in spolne zrelosti, ostane kljub poroki v izvorni družini. A njen položaj se vsekakor spremeni: brž, ko je poročena, se praviloma neha šolati, oblačijo jo poročeni ženski primerno in predvsem – igra se lahko samo še na skrivaj. Izhodi zdoma so redki

in nadzorovani, ker mora protektivna družina skrbno varovati njeno čistost in skrbeti za spodobno vedenje.

Zaradi nasilja nad ženskami v družinah so ženske organizacije dosegle, da so v treh indijskih državah uvedli prepoved prodaje alkoholnih pijač; težko je verjeti, da bi prohibicija bistveno vplivala na zmanjšanje nasilja, če vemo, da nasilja nad ženskami tisti, ki bi morda lahko kaj storili na sistemski, se pravi institucionalni ravni, ne obravnavajo dovolj resno. Po ocenah pravic in aktivistk iz Lawyers Collective¹⁷ je v Indiji, podobno kot drugod, velika večina nasilja v zasebnosti skrita in ga nihče ne prijavlja. Prijavljene primere nasilja policija obravnava površno in obotavljivo, nasilje v družini je kaznivo dejanje šele od leta 1983, posilstvo znotraj zakonske zveze ni kaznivo, zatočišč za žrtve nasilja v Indiji ni.¹⁸

Sprejemanje nasilja v družini je visoko tudi med ženskami. Po raziskavi indijskega ministrstva za zdravje, ki je zajela 10.000 poročenih žensk, jih je več kot polovica izjavila, da je fizično nasilje nad ženskami normalen del zakonskega življenja in da je temeljni razlog za nasilje v tem, da ženske domačih obveznosti ne opravijo tako, kot sorodniki, predvsem mož in njegova mati, pričakujejo.¹⁹ Število posilstev v zadnjih desetletjih narašča; med njimi je precej takih, kjer je obtoženec oproščen, ker je bila žrtev »iz nizke kaste« ali ker ni bila dovolj »spodobna« ali »sramežljiva«, čeprav je bilo sicer dovolj evidence o posilstvu.²⁰ Posilstva se uporabljajo tudi kot sredstvo političnega boja.

Zgodba o Bhanwari Devi

Enainštiridesetletno Bhanwari Devi, revno lončarko iz kaste nedotakljivih, je skupinsko posililo pet moških, uglednih vaščanov iz najvišjih kast. Ne kar tako, ne brez razloga: Bhanwari Devi je delala kot skromno plačana sodelavka v ženskem razvojnem programu radžastanske vlade. Nekoč sama otroška nevesta, je skušala revno družino v svoji vasi, 45 kilometrov od Jaipurja, prepričati, naj ne poroči svoje enoletne hčerke. Poklicala je na pomoč policijo, ki je začasno ustavila poroko. Poroko so prestavili za en dan, vaški starešine so odločili, da je treba bojkotirati družinske lončarske izdelke, Bhanwari pa pregnati, ker je odgovorna za sramotno policijsko intervencijo. Bhanwari je izgnanstvo zavrnila, zato so jo 22. septembra 1992 ob šestih zvečer skupinsko posilili v prisotnosti njenega moža, blagega in ljubeznivega človeka, ki je podpiral njeno socialno dejavnost. Policija sprva ni želela sprejeti njene prijave posilstva, zavlačevali so in jo odvrčali, nato so ji naročili, naj na kraju dogodka pusti kot evidenco svoj edini sari in odide v Jaipur na zdravniški pregled. Tja je odšla v moževem dotiju, zdravnik jo je pregledal, a ker je od posilstva minilo 52 ur, je bila edina stvar, ki jo je uradno zabeležil, njena starost. Policija je prijavo posilstva obravnavala kot malo verjetno, najprej, ker ni bilo zdravniškega potrčila, pa tudi, ker je bila, kot so zapisali v poročilu, prestara in premalo privlačna. Ženske skupine in organizacije za zaščito človekovih pravic so dosegle, da je primer prevzela zvezna policija, ki je po opravljeni preiskavi ugotovila, da so vse navedbe Bhanwari Devi točne.

¹⁷ Lawyers Collective obstaja od leta 1981 in je ena najpomembnejših nevladnih organizacij na področju varovanja človekovih pravic in pravne pomoči. Ena najvidnejših članic je pravnica in profesorica Indira Jaising, ki se že desetletja ukvarja predvsem z vprašanji nasilja v družini. Visoka toleranca do nasilja v družini je v Indiji tradicionalna in sega od ubijanja novorojenk do sežiganja vdov. »Dokler bo nasilje v družini tako razširjeno, ženske ne morejo biti enake partnerice v družbi ali njenem razvoju. Ni mogoče govoriti o izobraževanju ali zaposlitvi, dokler te stiska nasilje,« pravi Jaising. V letu 2006 je Lawyers Collective od Trust Fund OZN dobil sredstva za projekt »Ostati žive – pridobivanje moči s pomočjo prava«. Vir: http://www.unifem.org/gender_issues/voices_from_the_field/story.php?StoryID=543 (22. julija 2008).

¹⁸ M. Nussbaum: *Women and Human Development*, Cambridge University Press, 2000, str. 30.

¹⁹ Amanda Hitchcock: »Rising Number of Dowry Deaths«, v: *International Socialist Web Site*, 4. julija 2001, dostopno na: <http://www.wsws.org/articles/2001/jul2001/ind-j04.shtml>.

²⁰ V: »Torment over Terror: the Vithura Rape case«, *From the Lawyers Collective*, 13. januarja 1998, str. 4–12.

²¹ Pinki Virani: Long wait for justice, The Hindu, 4. marec 2001, dostopno na: <http://www.hinduonnet.com/2001/03/04/stories/13040611.htm> (21. 7. 2008), Four Women India Forgot, The Times of India, 7. maj 2006.

²² Pančajat je sistem upravljanja, v katerem so pančajati osnovne administrativne enote na lokalni ravni. Gandhi jih je razumel kot decentralizirano obliko soupravljanja, na kateri naj bi temeljil ves indijski politični sistem. Izhajajo iz institucije vaških svetov (vaški starešine), ki naj bi delovali v dobro skupnosti; odločajo o 29 področjih, ki jih predvideva indijska ustava, večinoma o ekonomskem razvoju in socialni pravičnosti v skupnosti. Člani in članice te enote/sveta, ki obsega od 7 do 31 oseb, so voljeni na neposrednih volitvah.

Sojenje se je začelo v letu 1994; na Bhanwari Devi in njeno družino so medtem strahotno pritiskali; v vasi niso kupovali njihovih izdelkov, preprečevali so jim dostop do vode, ponujali so jim denar, da bi odstopili od tožbe, a Bhanwari ni popustila, čeprav so se je odrekli njeni bratje in celotna moževa družina. Novembra 1995 je sodišče odločilo, da časovni zamik v prijavi posilstva in pomanjkljivo zdravniško poročilo kažeta, da si je zgodbo izmislila. Pet obdolžencev so oprostili obtožbe posilstva z obrazložitvijo, da ni verjetno, da bi ugledni vaščani iz višjih kast, med njimi tudi brahmani, posilili žensko iz kaste nedotakljivih.

V začetku leta 1996 so se ženske organizacije, zvezna policija in radžastanska vlada na razsodbo pritožile na višjem sodišču. Od tedaj do danes, več kot 12 let, sodni postopek stoji, domnevno zaradi prezasedenosti sodišča.

Bhangari Devi živi v svoji vasi ob skromni pomoči (leta 2006 je znašala 500 rupij na mesec, kar je manj kot 10 evrov), v vsem tem času od države ni nikoli dobila nobenih sredstev, v isti vasi živijo tudi njeni posiljevalci. Po njenem življenju je bil posnet film Bawandar (Peščeni vihar), ki je dobil vrsto mednarodnih nagrad, delhijski cenzorji pa ga doslej niso spustili v indijsko distribucijo.²¹

Po podatkih zadnjega Poročila o človekovem razvoju (2007/2008) je v indijskem parlamentu 9 odstotkov žensk, 8,3 odstotka v spodnjem domu in 10,7 odstotka v zgornjem domu, v vladi je 3,4 odstotka žensk. Ženske so vztrajno lobirale za sprejem 81. ustavnega amandmaja, ki je bil predložen leta 1996 in predvideva tretjino sedežev za ženske v spodnjem domu, česar vodilne politične stranke doslej niso hotele sprejeti. Več možnosti za politično participacijo imajo ženske na lokalnih ravneh, kjer je bila s 73. in 74. amandmajem tretjinska reprezentacija spolov sprejeta. Eksperiment z lokalno demokracijo *pančajatov*,²² ki se pravzaprav šele začena, je zdaj videti eno redkih upanj, da bi utegnile ženske same vsaj na lokalnih ravneh v prihodnosti kaj spremeniti.

Ženska gibanja so se v Indiji začela sredi 70. let, po tistem, ko so v OZN leto 1975 razglasili za »mednarodno leto žensk« in je v Indiji izšlo poročilo o statusu žensk, ki je na podlagi obsežne evidence odpihnilo mit, da se položaj žensk v neodvisni, pokolonialni Indiji »postopno izboljšuje« (*Towards Equality: Report of the Committee on the Status of Women in India*, Department of Social Welfare, Ministry of Education and Social Welfare, GI Press, 1975). Po ukinitvi izrednega stanja leta 1977 je nastalo veliko število manjših feminističnih skupin, ki so obudile in poživile tudi starejša ženska združenja (npr. Vseindijsko žensko konferenco in Nacionalno federacijo indijskih žensk) in ustanovile feministično revijo Manushi. Zgodnji feministični aktivizem se je ukvarjal s kritiko sistema dot, protestirale so pred stanovanji, kjer so se zgodile »kuhinjske smrti«, in pred policijskimi postajami, kjer so maltretirali ženske. »Primer Mathurinega posilstva« je združil ženska gibanja po vsej Indiji: policaj, ki je na policijski postaji posilil mlado Mathuro, je bil oproščen. V letu 1979/1980 so pravnice s pritožbami na vrhovno sodišče dosegle spremembe v obravnavi posilstev v kazenski proceduri in kazenskem zakoniku. V 80. letih so bili najodmevnejši protesti proti stigmatizaciji in sežiganju vdov, ki so se strnili ob sežigu Roop Kanwar.

Ko je gorelo v Deorali

Četrtega septembra 1987 je družina ravno umrlega 24-letnega Maala Singha Shekhawata iz vasi Deorala, dve uri vožnje iz Jaipurja, prestolnice Radžastana, oznanila, da bo še ne 18-letna snaha Roop Kanwar postala sati, se pravi, da bo živa zgorela na pogrebni grmadi s truplom pokojnega moža. Sežig je opazovalo nekaj tisoč ljudi, kraj sežiga je postal znamenita romarska točka, ki jo je že v prvem letu po sežigu obiskalo stotisoče ljudi. Po sežigu je postala Deorala prizorišče množičnih demonstracij zagovornikov in nasprotnikov satija. Vas so zavzele policijske sile, ki so bile, kot so poročali novinarji, mnogo bolj strpne, celo naklonjene slavlencem satija. Podobno kot druga nasilna dejanja v zasebnosti, se je sežiganje vdov zmeraj dogajalo ob tihi podpori skupnosti; vdovini sorodniki so vselej zagotavljali, da so jo skušali pregovoriti, a da je bila njena volja premočna. V tehničnem smislu je sati vselej umor, grmado namreč prižge pokojnikov sorodnik, ki skrbno pazi, da ogenj ne ugasne; moderen sati, kakršen je bil v primeru Roop Kanwar, pa je postal javni spektakel, militančno slavlje in razkazovanje moči. Sati kot pogrebno prakso so prepovedali že Britanci v 19. stoletju; v indijskem kazenskem zakoniku sta prepovedana umor in samomor, kaznivo je tudi prisostvovanje samomoru. V Deorali je bilo za pomoč pri samomoru (nekateri očitvidci so trdili, da je z opijem omamljena Roop Kanwar trikrat skušala pobegniti z grmade, pa so jo vselej spet potisnili nanjo) obtoženih najprej 45 in nato 16 ljudi. Leta 2004 jih je sodišče 11 oprostilo, pet jih je medtem umrlo (Bumiller, 1990, Kishwar, 1999: 55–71).

Komentatorji sežiga Roop Kanwar so se večinoma oprijemali tradicionalizma v pojasnjevanju dogajanj; šlo naj bi za nevedne in nepismene kmečke množice, ki imajo probleme z »modernizacijo«. A prav dogajanje v Deorali je bil eklatanten dokaz nasprotnega: festivali s plesom in petjem v čast satiju niso imeli nič skupnega s tradicionalnim hindujskim obredjem, prej so bili videti kot posnetek popularnih bollywoodskih filmov; v času dogajanja je bila Deorala uspešna vas z električnim in vodovodnim omrežjem, večina prebivalstva se je sicer preživljala s kmetijstvom na dobro namakani zemlji, a v skoraj vsaki družini je bil vsaj en odrasel moški zaposlen v bližnjih mestih, večina med njimi v vojski in v policiji. V vasi je pismenost daleč presegala indijsko povprečje, Roop Kanwar je imela srednjo šolo, njen pokojni mož univerzitetno izobrazbo, njuni družini sta srednjeslojski in izobraženi. Ljudje, ki so organizirali in vodili demonstracije in festivale v čast satiju, so bili mlajši, izobraženi in urbani moški iz Jaipurja, večinoma člani ali funkcionarji desnih hindujskih političnih strank.

V 90. letih se je ženski aktivizem usmeril v poskuse preprečevanja naraščajočih detomorov in v refleksijo ter agitacijo proti spolno

selektivnim abortusom. Pomembno področje aktivizma so bile seksistične obravnave v medijih, predvsem v oglaševanju in v filmih.

Med ženskimi okoljevarstvenimi gibanji je morda najbolj znano gibanje Chipko, ki si prizadeva za ohranjanje gozdov in za pravice do zemlje in vode. Arundhati Roy vodi gibanje za pravice do informiranja, Medha Patkar pa močno zvezo Narmada bačao andolan. Med vsemi ženskami aktivistkami je najbrž najbolj znana Ela Bhat, voditeljica Zveze samozaposlenih žensk (SEWA), sindikata žensk v neformalnem sektorju. Indijska zveza ženskih študij je organizacija aktivistk in akademičark. Nacionalna komisija za ženske je bila ustanovljena leta 1992 na zvezni ravni in na ravni vsake od zveznih držav na podlagi zakona, ki ga je indijska vlada sprejela v letu 1990. Naloga komisij je, da varujejo ustavne in zakonske pravice žensk, predlagajo zakonske spremembe in zvezni vladi svetujejo v zvezi s položajem žensk.

Devetdeseta leta so v indijskem ženskem gibanju zanimiva tudi zato, ker so tedaj večinoma tuji donatorji omogočili številne nove nevladne organizacije; sredstva so namenjali raziskavam o položaju žensk v Indiji in nekaterim oblikam aktivizma. »Tujem« denarju nevladnih organizacij so se pridružila še vladna sredstva, zato so nevladnice vse bolj postajale »razdelilni mehanizem« indijske vlade oziroma vlad posameznih zveznih držav: izobražujejo o planiranju rojstev, razdeljujejo kontracepcijo, organizirajo in vodijo zdravstvene kampanje, izobražujejo ženske za politično participacijo na lokalnih ravneh in podobno. Neodvisni ženski aktivistični kolektivi so zdaj redko posejani otočki v morju nevladnih organizacij, ki – tako kot drugod po »svobodnem svetu« – opravljajo delo vse šibkejše socialne države.

Literatura

- BARDHAN, K. (UR.) (1990): *Of Women, outcastes, peasants and rebels: a selection of Bengali short stories*, Berkeley, University of California Press.
- BASU, K. IN SUBRAHMANYAM, S. (UR.) (1996): *Unravelling the Nation: Sectarian Conflict and India's Secular Identity*, New Delhi, Penguin Paperback.
- BUMILLER, E. (1990): *May You Be the Mother of a Hundred Sons. A Journey Among the Women of India*, New York, Random House.
- CROUCHER, L. (2004): *Globalization and Belonging*, New York, Toronto, Oxford, Rowman and Littlefield Publishers.
- DAHLBURG, J. (1994): »Where killing girls is 'not a big sin'«, *The Toronto Star*, 28. februarja.
- DAS, V. (1992): *Critical Events*, Oxford University Press.
- FERNANDES, L. (2006): *India's New Middle Class*, Minneapolis, London, University of Minnesota Press.
- HASSAN, Z. (UR.) (1994): *Forging Identities: Gender, Community and the State in India*, Westview Press.
- KISHOR, S. (1993): »'May God Give Sons to All': Gender and Child Mortality in India,« *American Sociological Review*, 58: 2, str. 247–265.
- KARLEKAR, M. (1995): »The girl child in India: does she have any rights?«, *Canadian Woman Studies*, št. 7, str. 47–55.
- KIRSCH, M. (UR.) (2006): *Inclusion and Exclusion in the Global Arena*, New York, London, Routledge.
- KISHAVAR, M. (2006): *Off the Beaten Track*, New delhi, Oxford University Press.
- JAISING, I. (UR.) (1996): *Justice for Women: Personal Laws, Women's Rights and Law Reform*, Mapusa, Goa, The Other India Press.
- MARCHAND, M. IN SISSON RUNYAN, A. (UR.) (2000): *Gender and Global Restructuring*, New York in London, Routledge.

- NAPLES, N. IN DESAI, M. (2002): *Women's Activism and Globalization*, New York in London, Routledge.
- NUSSBAUM, M. (2000): *Women and Human Development*, Cambridge University Press.
- NUSSBAUM, M. (1999): *In Defence of Universal Values*, University of Notre Dame.
- SEN, A. (2002): *Ekonomija blaginje*, Ljubljana, *Cf.
- SEN, A. IN J. DREZE (1996): *Indian Development: Selected Regional Perspectives*, Oxford University Press.
- SKUŠEK, Z. (2008): »Kaj bi rajši, punčko ali fantka«, *Objektiv*, Priloga Dnevnika, 8. marca.
- SUBRAMANYAM, N. (2002): *Women and Child Health Among the Primitive Tribes of Tamilnadu*, Pondicherry Central University.
- SUBRATA, K. M. (2003): »Politics in India«, v: Almond, Gabriel, Bingham Powell, Russell Dalton, Kaare Strøm (ur.): *Comparative Politics Today*. New York: Addison–Wesley–Longman, 2003, str. 634–684.